

Alexandr Sergejevič Puškin
Kdo vlny, kdo vás zastavil?

Kdo vlny, kdo vás zastavil,
kdo spoutal proud tak hrdě hřmící,
kdo v tichý rybník dřímající –
divoký potok proměnil?
Kdo radost, naději i žal
kouzelným proutkem uspal tajně
a vzpurné duši nepoddajné
dřímotnou lenost včaroval?
Zaduňte, větry, jako kdysi,
strhněte zkázonosnou hráz –
bouře, jež poslem svobody jsi,
zviř mrtvé vody, vrať se zas!

*Z výboru světové poezie 19. století Duhové mosty,
z ruštiny přeložil Emanuel Frynta*

Kresba Josefa Lieslera

Chalíl Džibrán
O svobodě

Budete svobodni, ne až vaše dny budou bez starostí a vaše noci bez touhy a zármutku, ale až starosti, touhy a zármutek opásají váš život a vy se nad ně povznesete nazí a nespoutaní.
A chcete-li svrhnout s trůnu tyrana, hleďte nejprve, abyste odstranili trůn, který jste mu vybudovali ve svém nitru.
A chcete-li zahnat strach, pamatujte, že sídlo strachu je ve vašem srdci, ne v rukou toho, koho se bojíte.

Z knihy Prorok, z angličtiny přeložili Eliška a Boris Merhautovi

Chalíl Džibrán – americký myslitel indického původu

Božena Němcová
O Viktorce

Viktorka bývala vždy bledá, oči jí svítily jako dva uhly, černé vlasy měla vždy rozčuchány, nikdy neměla pěkné šaty a nikdy nepromluvila. U paty lesa byl veliký dub, tam stávala Viktorka celé hodiny, upřeně dívajíc se dolů ke splavu. Za soumraku sešla až k samému splavu, sedla na omšelý pařez, dívala se do vody a zpívala až dlouho, dlouho do noci. „Ale babičko,“ ptaly se děti babičky, „pročpak nemá Viktorka nikdy pěkné šaty, ani v neděli? A pročpak nikdy nemluví?“

„Když je bláznivá!“

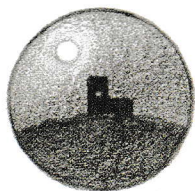

*Poslední fotografie
Boženy Němcové*

Věra Chytilová
Ty bys tak chtěla žít?

Němcová jde větrnou krajinou, blíží se k hřbitovní zdi, u jejíž kostnice rozkládá tábor cigánská rodina – opodál leží dvě dívky, jedna na břiše, hledá právě v trávě čtyřlístek, druhá nznak s odhaleným prsem a se vztyčenou paží kolmo k nebi, ukazuje prstem do mraků. „Proč mohou svobodně žít, nikomu se nepronajmout?“ Dora zatahá matku za rukáv: „Jak to, že oni nemusí pracovat, maminko?“ „Asi mají jen malé potřeby – jen tak, aby se najedli“ – vytáhne jablko a dá ho Doře, která ho podá jedné cigánce a vrací se k matce: „Jsou tak roztrhané a špinavé.“ „Jejich život zřejmě chová v sobě rozkoši“ – řekne Němcová zamyšleně – „kterých se zbavit jim asi musí přijít zatěžko!“ Dora se podívá překvapeně na matku: „Tobě se to líbí? Ty bys tak chtěla žít?“

*Úryvek ze scénáře k filmu
o Boženě Němcové
Tvář naděje*

SEN, LÁSKA A SMRT

„A jak je to, babičko, když je někdo bláznivý?“ ptaly se děti.

„Inu, když nemá člověk dobrý rozum.“

„A co to dělá, když nemá dobrý rozum?“

„Ku příkladu, Viktorka na nikoho nemluví, chodí otrhaná, zůstává v lese v jeskyně v létě v zimě.“

„A v noci také?“ ptal se Vilím.

„I ovšemže také; vždyť ji slyšíte, že do noci u splavu zpívá, pak jde do jeskyně spát.“

V létě přicházela Viktorka málokdy k stavení prosit, ale v zimě přicházela jako ta vrána, zatukala na dveře neb na okno a jen ruku natáhla, dostavši pak kus chleba neb cos jiného, mlčky odcházela. Děti vidouce na zmrzlém sněhu krvavou stopu její nohy, běžely za ní, volaly: „Viktorko, pojď k nám, maminka ti dá bačkory, můžeš u nás být!“ Ale Viktorka se ani neohlídla, utíkajíc k lesu.

Za letních krásných večerů, když nebe jasné, krásné bylo, hvězdy požáry házely, sedla si babička ráda s dětmi ven pod lípu. Jak cosi vypravovat začala, musely se jí dívat všechny přímo ve tvář, aby jim ani slůvko neušlo.

Babička jim povídala o světlých andělech, již tam nahoře přebývají a ty světla lidem rozžehují. Děti obracely zraky své k jasným nebesům, kde se tř-

pytely tisíce tisíců světél, malých míhavých i velikých lesknoucích se v barvách nejkrásnějších.

„Kterápak z těch hvězdiček je asi moje?“ ptal se jednoho večera Jan.

„To jen Pánbůh ví.“

„Komupak asi patří ty krásné hvězdy, co se tak lesknou?“ povídala si Barunka.

„To jsou oněch lidí, jež si Bůh zvláště zamiloval, kteří mnoho dobrých skutků vykonali,“ odpověděla babička.

„Ale babičko,“ ptala se Barunka opět, když zazněly od splavu žalostné zvuky nesouvislé písně,

„Viktorka má také svoji hvězdu?“

„Má, ale je zakalena.“

Babička chodívala s dětmi na návštěvu a k přátelskému popovídání do mlýna nebo do myslivny. Tam jednou myslivce Bayer vyprávěl příběh Viktorčiny lásky.

Toho času leželi ve vsi myslivci, jeden z nich začal chodit za Viktorkou. Šla-li do kostela, šel za ní, v kostele stál zajisté nedaleko ní, a místo co měl koukat na oltář, koukal na ni. Šla-li na trávu, zajisté se vyskytnul nablízku, zkrátka ať šla kam šla, všude ji následoval jako stín. Lidé si povídali, že nemá dobrý rozum, a Viktorka když vešla mezi kamarádky a stala se zmínka o něm, říkala: „Co ten voják za mnou chodí? Ani nemluví, jako ten morous. Já se ho bojím.“

Ty oči, ty oči, každý říkal, že ty na nic dobrého neukazují; v noci mu prý i svítily, a ty černé obočí, které nad nimi jako havraní křídla roztaženy byly a uprostřed se stýkaly, ty byly patrným znamením, že jsou to oči uhrančivé. Které dítě ve vesnici zastonalo, už se říkalo, že je uřknul černý myslivce. A Viktorka s ním měla peklo. Už ji mrzelo vycházet, kam právě nemusela, jen aby na chvíli těch očí se zprostita, které ji všady pronásledovaly.

„Mamičko, já se trápím, soužím, nemám nikde stání ani pokoje,“ plakalo děvče.

„A proč jsi mi to už dávno neřekla, byla bych s tebou šla ke kmoťře kováře, ta umí od takových věcí pomáhat. Jen to nech, zítra k ní dojdem,“ potěšila matka dceru.

Viktorka důvěrně všecko kováře pověděla, jak a co jí je.

„A tys nikdy s ním nemluvila, ani jediného slovíčka?“ zkoumala na ní kovářka.

„Ani slovíčka.“

„Nedal ti také, anebo neposlal po vojácích ničeho k jídlu, jablko nebo marcipán?“

Marie Kurandová jako babička a Libuše Šafránková jako Barunka ve filmu *Andělina* Moskalyka Babička

„Ale když není skutečnost, ať blaží sen. Ve snu bývám šťastná na chvíli, sen mi přivádí drahé osoby, jež nikdy více nespátím.“

Krásný muž v drahém oblečení, ne nepodobný Panklovi, dosedne na koně za Barunku, zahalí ji do svého pláště, obejmě ji a tryskem vyrazí k břehu, kde zahlédne podivuhodnou krajinu, která se promění se zahřměním v krajinu s jediným stromem, pod kterým vztahuje ruce k nebi v cárech oblečená Viktorka. Blesk rozsvítí ještě jednou obraz ujíždějícího jezdece.

*Ze scénáře Věry Chytilové k filmu *Tvář Naděje**

„Nic kmotra, nic; ti ostatní vojáci ani s ním nedrží, on prý je tuze pyšný a jakživ je takový samotář. Povídali to u nás.“

Druhý den přinesla jí kovářka cosi v červeném klocu zašitého a zavěsila to sama děvčeti na krk, prikazujíc, aby to od sebe nedávala, aniž komu ukazovala. Navečer, když žala trávu, zhlídla sice, že tam nedaleko u stromu kdosi stojí, cítila, že se jí krev do tváří hrne, ale vzmužila se, ani jednou neohlédla se kolem sebe, a hotova jsouc s prací, chvátala domů, jak by za ní hořelo. Třetí den byla neděle. Matka pekla koláče, tatík šel pozvat pana kantora a několik starých sousedů na odpoledne, a po vesnici sestřkovali hlavy, povídajíce si: U Mikšů budou držet námluvy!

Odpoledne přišli do dvora tři muži ve svátečních kabátech, dva měli rozmarýnu na rukávech. Ženich vešel poslední přes práh a venku ozývaly se ženské hlasy: „Čistý to hoch, ten Toník, hlavu nese jako jelen, a jaký to má krásný prut rozmarýny na rukávě, kdepak ji asi koupil?“ a zase mužské hlasy na to odpovídaly: „Což je o to, ten může hlavu vypínat, když si odvede ze vsi nejlepší děvče, nejlepší tanečnici, dobrou hospodyně a k tomu i možnou. Tomu je hej!“

Do večera bylo po námluvách. Pan kantor napsal svatební smlouvu, svědkové a rodiče podepsali ji třemi křížky místo jmen, jež pan kantor připsat musel, a Viktorka slíbila Toníkovi rukodáním, že bude za tři neděle jeho ženou.

Třetí den vyšla si Viktorka na nejzazší cíp otcova pole, na jetelinu; čeledínu prikázala, by záhy přijel za ní, že si s kosením popílí. Šla tam, jako srna si kráčejíc lehkým krokem, až se lidé zastavovali, dívajíce se za ní, jak pěkně jí to sluší. Tak šla tam, a domů přivezl ji čeledín na zelené jetelině, bledou, poraněnou. Měla nohu zavázanou tenkým bílým šátkem a museli ji snést z vozu a do stavení. „Rodičko svatohorská!“ bědovala matka, „holka, co se ti stalo?“

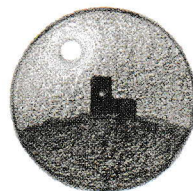
„Zabodla jsem si do nohy trn, hluboko, přišlo mi od toho zle. Doneste mne do komory, já si lehnu!“ prosila Viktorka.

Donesli ji na lože a otec běžel hned pro kovářku. Kovářka přiběhla jako na koni. „Pověz mi pak, holka, jak to bylo, tys nějaká zlekaná? A kdopak medle zavázal ti nohu tím bělounkým, hebounkým šátkem?“

Viktorka sáhla pro šátek, prohlížela krvavé na něm škvřny, prohlížela vyšité jméno, jež neznala, a tvář její měnila se z bleďa do červená.

„Slyšte, kmotra,“ začala tiše, „ale nikomu to nepovídejte, všechno vám povím. Ty dva dni jsem ho neviděla, však víte, koho myslím – ale dnes, dnes mi od rána v uších znělo: Jdi na jetelinu, jdi na jetelinu, jako by mi to ně-

kdo pošeptával. Já věděla, že je to nějaké pokušení, neboť on tam nejvíc bývá, blízko pole, sedává pod stromem na stráni, ale přece mi to nedalo pokoje, až jsem vzala loktuši a kosu. Tak mne to pohánělo až na pole. Koukla jsem k stromu, nikdo tam. No, když tam není, to už je vyhráno, myslila jsem, vzala kosu a chtěla jsem žat. Tu mi přišlo podívat se na stráň, a koho tam pod stromem vidím – vojáka! Rychle se obrátím pryč, ale v tom okamžiku šlápla jsem na trní, co u cesty leželo, a nohu jsem si poranila. Nekřikla jsem, ale bolesti dělaly se mi před očima mžitky a já sklesla na zem. Jako ve snu viděla jsem, že mne bral někdo do náručí a odnášel, až mne pak silná bolest probudila. U potoka klečel voják, smácel v něm bílý svůj šátek a vinul mi ho okolo nohy. Panebože, myslila jsem, co se bude s tebou dít, teď nemůžeš těm očím utéci. Ach, má milá kmotra, ty jeho oči na mne zasvitly jako to boží slunko; já musela svoje oči zakrýt! Ale což to bylo všechno platno, když začal na mne mluvit! – Och, vy jste měla pravdu, milá kmotra, že učaruje i hlasem; mně zaznívá ustavičně v uších jeho hlas, jeho slova, když mi povídal, že mne miluje, že jsem

Z šerosvitu se zvolna noří postava Boženy Němcové. V šeré divoké krajině občas na ni dopadne ostré sluneční světlo. Černý závoj, do něhož je zahalena, kolem ní vlaje. – Cesta je příkrá, drsná, kluzká. Noha její rozdrána do krve, šat pomazán, roztrhán od trní a bodláčí.

Max Švabinský: B. Němcová

Žena objímá starý kmen stromu.

„Láskou horoucí objímám svět; lásku podávám lidem – a oni – špendlíkem mi srdce rozdírají! Že se lásce kořím, nazývají hříchem; že svobodu miluji – křičou mne – pravdu když mluví, zle je, a lhu-li, lajou mi! – Jak to nést!“

Ze scénáře
Věry Chytilové
k filmu *Tvář Naděje*

SEN, LÁSKA A SMRT

jeho blaho, jeho nebe! On se mi Bohem a duší dokládal, že mě miloval hned od prvního uvidění se a že se jen proto vyhýbal se mnou mluvit a říci mi to, protože nechtěl připoutat mne k ne-

šťastnému svému osudu. Och, já nevím již ani, co mi všechno povídal, bylo to až k pláči. Řekla jsem mu, že nosím na srdci škapulíř, a když ho žádal, dala jsem mu jej.“

„I ty můj spasiteli,“ bědovala kovářka, „ona mu dá svěcený škapulíř, ona mu dá věc na těle svém zahřátou! Už jsi v jeho moci, už ti ani Pánbůh z jeho drápů nepomůže, už ti učaroval dočista!“

„On řekl, to kouzlo že je láska a jinému abych nevěřila,“ ozvala se zase Viktorka. „Už je darmo; já za ním půjdu, a kdyby mne i do pekla vedl. Už je darmo. Přikryjte mne; mrazí mne!“ řekla po krátkém mlčení.

Viktorka ležela od toho dne jako zabitá. Nemluvila, leda jako ve snu nesrozumitelná slova, nežádala si ničeho, nevěšala si nikoho. Kovářka se od ní nehнула a všechno umění svoje vynaložila na to, aby děvčeti pomohla. Ale nic nebylo platno.

Vojáci odešli. Tu samou noc bylo Viktorce tak zle, že kovářka prokněže poslat chtěla; ale k ránu bylo jí líp a vždy líp a líp, až za několik dní sama z lože vstala. Ale nebylo ještě vyhráno. Viktorka si ce chodila, šla už i na dvůr, ale každému zdála se cizá být. Posud nemluvila a nikoho si nevěšala a pohled její byl matný. Jednoho rána bylo Viktorčino lože prázdné. I myslili, že snad šla do světnice ke své obyčejné práci, ale ona nebyla ani ve světnici a ve dvoře jí také nebylo. Rodičům to bylo divné, poslali hned ke kovářce, jestli snad k ní nešla; ale ani tam jí nebylo. „Kampak se poděla?“ ptal se jeden druhého, prohledajíce každý kout. Také běžel čeledín k ženichovi. Když nikde nebyla a když i ženich přišel ze sousední vsi a také o ní nevěděl, tu teprv vylezla kovářka s pravdou ven, řkouc: „Já myslím, že utekla za vojákem!“

Plakali pro Viktorku všickni, dávali na mše a na modlení, ale když přešlo půl roku, tři čtvrti roku a ještě o ní ani sluchu ani vidu nebylo, vzpomínalo se na ni co na nebožku. Uplynul i rok! –

Jednoho dne přinesli ovčáci novinu do vsi, že viděli v panském lese ženskou, která je zrovna tak velká a takové černé vlasy má jako Viktorka. Hned běžela Mikšovic čeládka do lesa, proběhali jej kříž na kříž, ale o podobné osobě ani památky.

Byl jsem tenkrát první rok mládencem zde u mého předchůdce, nebožtíka tchána. Slyšeli jsme ovšem také o tom a starý mi řekl, když jsem šel do lesa druhý den, abych se poohlédl, jestli bych neviděl takovou osobu. Vskutku také ještě tentýž den viděl jsem na stráni, zrovna nad Mikšovic polem pode dvěma jedlema, které se dohromady splétají, sedět prostovlasou ženskou. Já Viktorku dříve znal, ale v té zpusťované, zvlčené postavě ztěžka jsem ji jen poznat mohl. Ale byla to ona! Šat její měl panský kroj a musel bývat pěkný, ale teď byl všecek sedrán. Na postavě jsem shledal, že je matkou!

Dlouho jsme nemohli vyzkoumat, kde nocuje, až jsem já vyčíhal, že pod třemi jedlemi v jeskyňce – snad tam někdy kámen vylamovali. Vchod je chrastím zarostlý, že by to nepovědomý nenašel, a ještě ho zatarasila chvojem. Vlezl jsem tam jednou. Jeden nebo dva lidé

Jaroslav Seifert
Píseň o Viktorce

Nedívej se mu do očí
a hled, aby ses neohlídla.
Jako když havran rozpne křídla,
má srostlé, černé obočí.

Prchá mu cestou do polí,
tiše, že stéblo nezapraská.
Co je v těch očích? Je to láska?
Ne, ne, ať je to cokoli!

Marie Panno, srdci braň,
vždyť, pro Kristovy drahé rány,
bylo by škoda bílé panny!
Prchá mu, prchá jako laň.

Vždyť v pohledu tom proklatém
je samo zlo! A bez přetvářky
škapulíř, jež má od kovářky,
Viktorka tiskne pod šatem.

Noc, černá fata morgana,
jež skrývá hřích a lidské viny,
trhá už svoje mušelíny,
Viktorka pláče do rána.

× × ×

Pomoz mi, Bože rozbože,
dej, ať Tvou lásku neoklamu.
Když do náruče padala mu,
padala jako na nože.

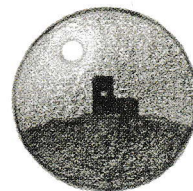
A co se jí to všechno ptal,
když šáteček složený v půli
a navoněný levandulí
jí kolem rány ovázal?

Raději skočit se skály,
jenom ty oči neviděti,
jež se jí její bílou pleť
hluboko propalovaly.

Neunikneš mi ani v tmách,
jsem stále jako na čekané,
hledám tvé oči polekané.
Viktorko, proč máš ze mne strach?

Viktorka tiskne potají,
když nikdo nedívá se na ni,
šáteček přejemného tkani
s kraječkovými okraji.

Úryvky

Němcová s Helceletem. Ona na půl sedí na stole, on stojí těsně u ní, ona se zasměje a rozpustí si vlasy. Těžké černé lesklé prameny vlasů kloužou mezi prsty jeho ruky. Její oči planou. Mužovo obdivné hlazení se proměňuje v milostné laskání. Objímají se na zemi.

Gustav Vacek:
Divčí portrét B. Němcové

„Třetí a nejdůležitější ctnost je láska. Neboť všechny jiné ctnosti způsobuje a jí trvají všechny. Neb žádný skutek není hoden, aby se nazýval ctností, nevzchází-li z lásky. Kdo má lásku, bude jeho vše, čehokoli se jí dotkne. A miluje-li věc marnou a nestálou, která nemůže trvat, v touze neustane.“

Ze scénáře
Věry Chytilové k filmu
Tvář naděje

Jan Helcelet – profesor
přírodních věd
a českého jazyka,
přítel B. Němcové

mají tam místa, a Viktorka nemá tam ničeho než trochu suchého stlaní a mechu. To je lože její.

Jednou v noci stál jsem na čekání, na stráni nad Starým bělidlem; měsíc svítil jako ve dne. Tu vidím vycházet Viktorku z lesa. Když jde, nese ruce pod prsama přes sebe položené, hlavu kupředu schýlenou, a běží tak lehce, až člověku se zdá, země že se nedotýká. To utíkala také tak z lesa a zrovna k splavu. Vidím, že cosi do vody zahazuje, a slyším ji tak divoce zasmát se, až mi vlasy se zježily. Pes můj začal hrozně výt. Já se tenkrát hrůzou trásl. Viktorka sedla si ale potom na pařez a zpívala; nerozuměl jsem ani slova, ale nota byla k ukolébavce, co zpívají matky dětem:

Spi děťátko, spi,
zamhuř očka svý,
Pánbůh bude s tebou spáti,
andělíčky kolébatí –
spi, děťátko, spi!

Ta nota tak žalostně zaznívala do noci, že jsem sotva úzkostí na místě vydržel. Dvě hodiny seděla a zpívala. A od té doby je každý večer až do noci u splavu

a zpívá vždycky tu ukolébavku.

Když jde lesem a potkaje ji chleba jí podám, vezme ho, ale kdybych s ní chtěl mluvit, uteče a nevezme ničeho. Květiny má zvláště ráda. Ví-li, co dělá, kdož to může vědět? Rád bych sám věděl, co se v pobloudilé hlavě její děje.

Když pan myslivec dovyprávěl, děti dostaly od Frantíka a Bertíka krásné paví péra, paní myslivcová vzala Anušku za ruku, pan myslivec přehodil pušku přes rameno, zavolal na Hektora a vybrali se z přívětivého stavení návštěvu vyprovodit. Srna šla také s nimi jako psík.

Babička jdouc okolo splavu, ohlédla se na omšelý pařez a pomyslí na Viktorku vzdychla: „Ubohé děvče!“

Z knihy *Babička*,
s ilustracemi Zdeňka Buriana, kráceno

ve vsi leželi myslivci – horští myslivci, příslušníci vojenského oddílu se speciálním výcvikem
morous – kdo svým chováním lidí moří, trápí
kloc – hadr, látka
možná hospodyně – zámožná, která má majetek
šat měl panský kroj – měl stříh podle panské (či městské) módy

Jan Neruda
Balada stará – stará!

Rukama lomila, po břehu chodila,
na kámen poklekla, dceru porodila.

„Chceš Ty, matičko má bledá,
bych Ti rybek nalovila?“
Jak bys sítě rozhodila,
vždyť ses sotva narodila!

„Chceš Ty, matičko má bledá,
bych si plínky vybělila?“
Zanech plínek, dlouhá cesta,
čas, bys sobě popílila!

„Vlna s vlnou v rozhovoru,
mám se po vodě dát dolů?“
Po vodě se dáme spolu,
zastavíme mlýnská kola,
aby mladý mlynář věděl,
kdo ho před soud boží volá!

Ze sbírký *Balady a romance*